

Critical Studies in Texts and Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Monthly Journal, Vol. 21, No. 10, Winter 2022, 295-321
Doi: 10.30465/CRTLS.2021.25761.1561

A Critique of the English Book for 8th Graders Entitled *Prospect 2* in Terms of its Cultural Aspects

Reza Taherkhani*

Fateme Mottaghi**

Abstract

Globalization has led to changes in the conceptual meaning of culture, one of which is the perception of people towards language in EFL contexts. Critical evaluation of teaching materials is a vital step in improving the status of the books, especially for the future. Therefore, the current study aims to evaluate the English book entitled «*Prospect 2*» in terms of its cultural aspects. This newly-published book is used to teach English for 8th graders in Iran. In this study, experienced English teachers in Hamedan were interviewed, using Kilickaya's (2004) questions. The results were qualitatively analyzed using Dörnyei's (2007) model. The results revealed that this book is localized to a considerable degree, and the cultural aspects of the book are about the local culture of Iran. Consequently, considering the interrelationship between language and culture, totally omitting the cultural features of the language would lead to incomplete knowledge of the language students are learning.

Keywords: Textbook Strengths and Weaknesses, Book *Prospect 2*, Cultural Evaluation, English Language Teaching, The Need to Critique Educational Resources.

* Assistant Professor of TEFL, Bu Ali Sina University, Hamedan, Iran (Corresponding Author),
r.taherkhani@basu.ac.ir

** MA in TEFL, Bu Ali Sina University, Hamedan, Iran, fateme.mott2015@gmail.com

Date received: 17/08/2021, Date of acceptance: 28/11/2021

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

ارزیابی و نقد کتاب درسی زبان انگلیسی پایه هشتم، Prospect 2 (پراسپکت ۲)، از لحاظ جنبه‌های فرهنگی

رضا طاهرخانی*

فاطمه متقی**

چکیده

جهانی‌شدن تغییرات زیادی در مفهوم فرهنگ به‌همراه داشته است. یکی از این تغییرات مستقیماً درباره نگرش به زبان در موقعیت‌های آموزش زبان خارجی منعکس می‌شود. ارزیابی کتاب‌های درسی گامی مهم در زمینه ترسیم و ارتقای ویژگی‌های کتاب‌های آینده است. بنابراین، این مقاله به بررسی و نقد نحوه ارائه فرهنگ در کتاب درسی زبان انگلیسی پراسپکت ۲ می‌پردازد. این کتاب تازه تألیف شده در پایه هشتم نظام آموزشی ایران برای تدریس زبان انگلیسی استفاده شده است. در این پژوهش، با پانزده نفر از معلمان شهر همدان، که سابقه تدریس این کتاب را داشته‌اند، مصاحبه شد و سؤالات پیش‌نهادی فریت کیلکایا پرسیده و نتایج آن با استفاده از مدل معرفی‌شده دورنی تحلیل شد. نتایج به‌دست آمده نشان داد که این کتاب به بومی‌سازی توجه خاصی نشان داده است و موارد فرهنگی اشاره شده در آن غیرمستقیم، بسیار محدود، و فقط مربوط به فرهنگ زبان مادری است و هیچ اشاره‌ای به فرهنگ زبان خارجی نشده است. بنابراین، باتوجه به ارتباط

* استادیار گروه زبان انگلیسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران
(نویسنده مسئول)، r.taherkhani@basu.ac.ir

** کارشناس ارشد رشته آموزش زبان انگلیسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران
fateme.mott2015@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۲۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۰۷

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

تنگاتنگ زبان و فرهنگ، حذف اطلاعات فرهنگی کشورهای اروپایی باعث حصول دانشی ناقص و ناکارآمد دربارهٔ کشوری است که دانش‌آموزان در حال یادگیری زبان آن هستند.

کلیدواژه‌ها: نقاط قوت و ضعف کتاب درسی، کتاب پراسپکت ۲، ارزیابی فرهنگی، آموزش زبان انگلیسی، ضرورت نقد منابع آموزشی.

۱. مقدمه

کتاب‌های درسی از متداول‌ترین منابع آموزش زبان دوم‌اند. این کتاب‌ها باتوجه‌به شیوه‌های تدریس و محیط آموزشی نقاط قوت و وضعی دارند. بنابراین، باتوجه‌به نقش مهمی که کتاب‌های درسی در فرایند آموزش زبان دوم ایفا می‌کنند، اهمیت نقد و بررسی آن‌ها نمایان می‌شود. کتاب‌های تازه‌تألیف‌شدهٔ زبان انگلیسی در مقطع متوسطه از اجزای مهم بستهٔ آموزشی محسوب می‌شوند و مبتنی بر راهنمای برنامهٔ درسی مربوطه و نیز راهنمای برنامهٔ درسی ملی نگاشته شده‌اند و هدف آن‌ها برطرف کردن نیازهای ارتباطی فراگیرندگان است (میرزایی و طاهری ۱۳۹۴). از آن‌جا که آموزش زبان‌های خارجی بر چهار مهارت زبانی (نوشتن، خواندن، گوش دادن، و صحبت کردن) تأکید دارد، ضروری است که دانش‌آموزان توانایی ارتباط با دیگر جوامع و دستاوردهای بشری را در سطح جهانی داشته باشند (چابکی ۱۳۹۲). برنامهٔ درسی کتاب‌های زبان انگلیسی سطوح متوسطه این رویکرد ارتباطی را با دو صفت «فعال» و «خودباورانه» توصیف می‌کند (میرزایی و طاهری ۱۳۹۴). این نگرش بر حضور پُررنگ‌تر دانش‌آموزان در محیط کلاس درسی و کسب مهارت‌های یادگیری به‌صورت خودمختار و بدون اتکای بیش از حد به معلم تأکید دارد. اصول کلی این رویکرد در مقدمهٔ کتاب *راهنمای معلم* برای تمامی کتاب‌های سطح متوسطه به‌صورت زیر توضیح داده شده است:

۱. استفاده از فعالیت‌های آموزشی متنوع در فرایند یادگیری زبان؛ ۲. تأکید بر یادگیری زبان از طریق تجربه‌های زبانی؛ ۳. استفاده از محتوای غنی، معنادار، و قابل‌فهم در تدوین محتوای آموزشی؛ ۴. ارتقای روحیهٔ فراگیری زبان در محیط مشارکتی و از طریق همکاری و هم‌پاری در کلاس؛ ۵. ارائهٔ بازخوردهای اصلاحی مناسب به خطاهای فراگیران؛ ۶. توجه به جنبه‌های عاطفی و نقش آن‌ها در فرایند آموزش زبان.

دفتر تألیف کتاب‌های درسی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی که وظیفهٔ برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی دوره‌های مختلف تحصیلی ابتدایی و متوسطه را در

آموزش و پرورش برعهده دارد، برای ارتقای آموزش زبان انگلیسی در مقاطع متوسطه به تألیف مجموعه‌ای شش جلدی با نام انگلیسی برای مدارس (*English for Schools*) پرداخته است که شامل دو مجموعه سه جلدی می‌شود: *Prospect 1-3* برای دوره اول متوسطه و *Vision 1-3* برای دوره دوم متوسطه. کتاب پراسپکت ۲ دومین بخش از این مجموعه است که برای دانش‌آموزان پایه دوم مقطع متوسطه تألیف شده است و حاوی یک بسته آموزشی شامل این هاست: کتاب دانش‌آموز، کتاب کار، لوح فشرده، فلش کارت معلم، و پایگاه اطلاع‌رسانی.

باتوجه به این که کتاب‌های تازه تألیف شده در سطح متوسطه تغییرات چشم‌گیری در مقایسه با گذشته داشته‌اند، لازم است محتوای این کتاب‌های درسی از دیدگاه‌های مختلف نقد شود. بیش‌تر این کتاب‌ها از لحاظ دستوری و واژگانی بررسی شده‌اند و در موارد نادری، از جنبه فرهنگی نیز بررسی شده‌اند و این خلأ احساس می‌شود. بنابراین، هدف این پژوهش ارزیابی و نقد جنبه‌های فرهنگی کتاب درسی زبان انگلیسی پایه هشتم به نام پراسپکت ۲ (*Prospect 2*) است که موضوعی درخور توجه است.

۲. اهمیت نقد در آموزش زبان دوم

از دهه ۱۹۶۰ نقد کتاب درسی برای محصلان و طراحان برنامه آموزشی به مسئله مهمی تبدیل شده است (مقدم و گل‌خندان ۱۳۹۳). نقد متن از توجه به نتایج ارزیابی به سمت جمع‌آوری اطلاعات خاص و قضاوت درباره همه جنبه‌های برنامه آموزشی گرایش یافته است (Hewings and Dudley-Evans 1996). نقد متن با جهت‌گیری رو به پیشرفت اصولاً برای بهبود کیفیت درونی و بیرونی کتاب درسی طراحی شده است که برای آموزش پیشرفت دانش‌آموزان و معلمان استفاده می‌شود (مقدم و گل‌خندان ۱۳۹۳). در دنیای کنونی، کشورهای غیرانگلیسی‌زبان بسیاری وجود دارند. بنابراین، سناریوی آموزش به شدت خواستار فعالیت‌های نقد کتاب درسی است (رستم‌بیک تفرشی و رمضانی واسوکلابی ۱۳۹۱). برای ارزیابی باید برخی از عوامل مانند یادگیرندگان، معلمان، مواد آموزشی، و هم‌چنین برنامه درسی مورد توجه قرار گیرند (Rodgers and Richards 2001). به‌منظور توضیح مؤثر این نقش‌ها نقدکننده باید از یادگیرنده و نیاز و علاقه معلمان آگاهی داشته باشد (Bell and Gower 1998).

کتاب درسی از وسایل موردنیاز آموزش است که به صورت جهانی به عنوان وسیله‌ای رایج برای آموزش و یادگیری زبان استفاده شده است (Lee 2009). کتاب محور یادگیری است و دنیای دانش حول آن حرکت می‌کند (Liu 2016). کتاب‌های درسی به روش‌های متفاوتی در برنامه آموزشی در بافت‌های متعدد یادگیری زبان دوم استفاده می‌شوند. طبق نظر لیو (Liu)، کتاب‌های درسی باید به دو دلیل نقد شوند. اول، نقد به معلم یا استاد در تصمیم‌گیری برای انتخاب متن‌های مناسب کمک می‌کند. دوم، معلم از طریق نقد کردن فرصت می‌یابد تا با مزایا و معایب یک کتاب درسی خاص آشنا شود. علاوه بر این، نقد کردن کمک می‌کند بین نقاط قوت و ضعف احتمالی مربوط به متن مقایسه‌ای انجام داد.

حائز اهمیت است که به ضرورت ارزیابی متن برای تدوین مطالب درسی و طراحی برنامه آموزشی که به طور بومی برای ایجاد یک کلاس درس مؤثر برای زبان دوم، هم برای یادگیرنده و هم برای تعلیم‌دهنده تلاش می‌کنند، توجه شود (Dudley-Evans and St. John 1998; Hutchinson and Torres 1994). راه‌های عمده‌ای را شناسایی کردند که از طریق آن‌ها نقد، که وسیله‌ای برای ارتقای معلمان و تعلیم یادگیرنده است، می‌تواند در روند آموزش کمک‌کننده باشد:

۱. ارزیابی به عنوان مبنایی برای آموزش و یادگیری استفاده می‌شود؛ ۲. هدف آن خدمت کردن به عنوان راهنما برای معلم است؛ ۳. با وجود مسئولیت سنگین جست‌وجوی مطالب درسی، «حمایت و تسکین» فراهم خواهد کرد؛ ۴. ضمانت می‌کند که راه‌های درک شناختی را بگشاید؛ ۵. نقد جامع تصویری کامل از متن با بهترین شیوه ممکن فراهم می‌کند؛ ۶. در نهایت برای معلمان، هنگامی که حین تدریس دست‌خوش مشکلات حیاتی می‌شوند، حمایتی روان‌شناختی ارائه می‌دهد.

از جنبه‌های متفاوتی نشان داده شده است که متون اکثر کتاب‌های درسی، گفت‌وگوها، مثال‌های دستوری، یا تمرین‌ها از زندگی واقعی دانش‌آموزان نشئت نمی‌گیرند و مناسب آموزش زبان مکالمه‌محور یا مراوده‌ای نیستند (Bahar and Zaman 2017). اهمیت نقد کتاب از لحاظ آرمانی و آموزشی توجیه عناصر آموزشی خاصی مانند ساختار زبان، دستور، اصطلاحات، واژگان، و قوانین متعارف است و راه‌کارهای آن مطابق با نیازسنجی دانش‌آموزان صورت می‌گیرد (غیاثیان و دیگران ۱۳۹۵). دانش‌آموزان باید حس کنند آنچه یاد می‌گیرند یا در واقع، همه چیز از زندگی واقعی خودشان جهت می‌گیرد

ارزیابی و نقد کتاب درسی زبان انگلیسی پایه هشتم ... (رضا طاهرخانی و فاطمه متقی) ۳۰۱

(Bardovi-Harlig and Hartford 1990; Cathcart 1989; Yule et al. 1992). بنابراین، انتخاب بسیار دقیق مطالب درسی براساس نیازسنجی بیانگر اهداف درونی انگیزشی، روش‌ها، و ارزش‌های اخلاقی برنامه آموزشی است.

دلیل دیگر برای نقد کتاب درسی این واقعیت است که نقد می‌تواند در پیشرفت و رشد شغلی معلمان بسیار مفید باشد (غیاثیان و دیگران ۱۳۹۵). الیس (Ellis 1997) و کانینگزورث (Cunningsworth 1995) بیان می‌کنند که نقد کتاب درسی باعث می‌شود معلمان در ارزیابی خود از ارزیابی وابسته به نظر شخصی فراتر روند. نقد به آن‌ها کمک می‌کند به دیدگاه‌هایی مفید، دقیق، اصولی، و وابسته به شرایط درباره ماهیت کلی مطالب دست یابند. هم‌چنین، می‌توانند تجربه‌ای پایدار در عرصه پیشرفت معلمی کسب کنند و به روشی صحیح برای فراهم آوردن انگیزه و بازخورد برای دانش‌آموزان دست یابند.

۳. نقش فرهنگ در آموزش زبان دوم

آموزش فرهنگ بخشی جدایی‌ناپذیر از آموزش زبان انگلیسی است که در این کتاب این عنصر مهم نادیده گرفته شده یا توجه چندانی به آن نشده است (چابکی ۱۳۹۲). بنابراین، ضروری است که به منظور ارتقای بینش فراگیران، درباره زبان فرهنگ خود و فرهنگ زبان بیگانه و رابطه میان زبان و فرهنگ بررسی شود. فرهنگ و زبان باهم ارتباطی تنگاتنگ دارند، به گونه‌ای که یادگیری یک زبان با یادگیری فرهنگ گویشوران آن زبان همراه است. نکته موردتوجه این است که فراگیران زبان باید، علاوه بر آشنایی با فرهنگ زبان دوم، با فرهنگ زبان خود آشنایی داشته باشند (غیاثیان و دیگران ۱۳۹۵). بنابراین، با مطرح کردن موضوعات فرهنگی مناسب در کلاس و طبقه‌بندی کردن رفتارهای فرهنگی در موقعیت‌های خاص، می‌توان تدریس زبان را برای دانش‌آموزان معنادارتر کرد.

ارزش‌ها و هنجارهای رفتاری از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت اند. می‌توان گفت هر فرهنگی الگوهای رفتاری خاص خود را دارد که برای افرادی با فرهنگ دیگر بیگانه است، اما در میان دگرگونی رفتارهای فرهنگی انسان، برخی ویژگی‌های مشترک وجود دارند که آن‌ها را «ویژگی‌های عام فرهنگی» می‌نامند (چابکی ۱۳۹۲). یکی از این ویژگی‌های مشترک

زبان است و بر این اساس، زبان را یکی از ویژگی‌های عام فرهنگی به‌شمار می‌آورند که گاهی به‌دلیل نبود توازن بین دو فرهنگ زبان اول و زبان دوم دانش‌آموزان دچار سردرگمی می‌شوند که به آن «شوک فرهنگی» (cultural crash) گفته می‌شود. از طرف دیگر، تشابهات فرهنگی به آسان‌تر شدن یادگیری کمک می‌کنند که نیازمند داشتن دانش قبلی و آگاهی از فرهنگ زبان بومی است (Giddens 1999).

یکی از شاخه‌های زبان‌شناسی مردم‌شناسی زبان است که در واقع رابطه بین زبان و فرهنگ (مثلاً سنت‌ها، باورها، و ساختار خانواده) را در جامعه بررسی می‌کند (غیاثیان و دیگران ۱۳۹۵). براون (Brown 2000) معتقد است که زبان بخشی از فرهنگ و فرهنگ بخشی از زبان است و این دو به‌گونه‌ای درهم تنیده‌اند که نمی‌توان آن‌ها را از یکدیگر جدا کرد. به عبارت دیگر، فرهنگ و زبان از هم جدانشدنی‌اند. به گفته براون، زبان هم وسیله‌ای ارتباطی است و هم حامل فرهنگ. زبان بدون فرهنگ تصورناپذیر است و هم‌چنین است فرهنگ آدمی بدون زبان. وی (Wei 2005) نیز عقیده مشابهی دارد و بیان می‌کند که زبان خاص در واقع آیین فرهنگ خاص است.

به عقیده کیلیکایا (Kilickaya 2004)، واژه «فرهنگ» به این معنا استفاده می‌شود که هرآن چه لازم است فردی برای فعالیت و زندگی در یک جامعه خاص داشته باشد و شامل عوامل فرهنگی-اجتماعی در مطالب درسی آموزش زبان نیز می‌شود. علاوه بر این، معلم با صحبت کردن درباره جامعه‌شناسی زبان درباره فرهنگ زبان مقصد نیز صحبت می‌کند که لزوماً نباید فرهنگ بریتانیایی یا انگلیسی باشد و باید انواع فرهنگ‌ها را شامل شود. با در نظر گرفتن این مسئله، نیازهای یادگیرندگان و خصوصیات و اهداف آن‌ها نیز باید مورد توجه قرار گیرد. کیلیکایا هم‌چنین درباره نقش معلمان می‌گوید که آن‌ها باید دانش‌آموزان را از دیگر فرهنگ‌ها مطلع سازند. نباید این عقیده به آن‌ها داده شود که فرهنگ خود فرد از فرهنگ زبان مقصد بهتر است یا برعکس. آن‌ها باید به این نکته اشاره کنند که فرهنگ‌ها با یکدیگر متفاوت‌اند.

نظر کیلیکایا (Kilickaya 2004) درباره مطالب درسی این است که بیش‌تر اطلاعات فرهنگی از کتاب‌های درسی نشئت می‌گیرند که برای زبان خاصی طراحی شده‌اند. کتاب‌های درسی به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم درباره ارزش‌های فرهنگی اطلاعاتی می‌دهند که به آن برنامه تحصیلی پنهان (hidden curriculum) گفته می‌شود و به عقیده بسیاری از کارشناسان آموزش و پرورش از برنامه تحصیلی رسمی مؤثرترند.

یکی از این ارزش‌های ناگفته رفتار قالبی (stereotype) است که می‌تواند این‌گونه تعریف شود: «روش‌های متعارف صحبت کردن و اندیشیدن درباره مردم و فرهنگ‌های دیگر» (Kramsch 1998). از جمله این رفتارهای قالبی شناساندن مردان و زنان و تفاوت‌های جنسیتی است. عامل دیگر کلی‌سازی (generalization) است. وی بیان می‌کند بیش‌تر مردم معتقدند که آنچه درباره اجزا صدق می‌کند لزوماً صحیح نیست. به عبارت دیگر، می‌توانیم بگوییم آنچه به‌طور کلی در یک جامعه یا فرهنگ انجام می‌شود به این معنی نیست که همه مردم آن را بدون تردید انجام می‌دهند.

بنابر نظر کیلکایا (Kilickaya 2004)، گرایش جدید در آموزش زبان مسئله یادگیری زبان بینا فرهنگی است. این امر تلاشی برای افزایش آگاهی دانش‌آموزان از فرهنگ خود و کمک به آن‌ها برای تفسیر و درک فرهنگ‌های دیگر است. در این روش، به فرهنگ خاصی توجه نمی‌شود، بلکه ترکیبی متنوع از فرهنگ‌ها در برنامه تحصیلی گنجانده می‌شود. بنابراین، باتوجه به مسائل ذکر شده و اهمیت نقش فرهنگ در برنامه‌های آموزشی، این مقاله به نقد و بررسی این کتاب آموزشی (پراسپکت ۲) از لحاظ فرهنگی می‌پردازد.

۴. مطالعات انجام شده

همه کتاب‌های سطح متوسطه در ایران تازه تألیف‌اند و مطالعات چندانی در خصوص ارزیابی آن‌ها انجام نشده است. در تحقیقی، کتاب پراسپکت ۲ توسط احمدی صفا، غنچه‌پور، ملک‌محمدی و سیفی (۱۳۹۴) به‌طور کلی از دید دبیران زبان انگلیسی بررسی شده است. در این تحقیق، نظرهای معلمان زبان انگلیسی هفت شهر اصفهان، همدان، کرج، سنندج، رشت، قروه، و بروجرد به‌وسیله پرسش‌نامه ۶۵ سؤالی محقق ساخته گردآوری و تحلیل شده است. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از آن است که این کتاب به‌لحاظ عملکرد کلی شامل ارائه فعالیت‌ها و تمرین‌های متنوع، سازمان‌دهی و تنوع در محتوا، زبان ارائه‌شده در کتاب، و مواد کمک‌آموزشی مناسب است، ولی از نظر جنبه‌های ظاهری، تقویت دانش بینا فرهنگی، ایجاد روحیه تفکر انتقادی، و نیز ایجاد شرایط واقعی برای استفاده از زبان هدف ضعیف عمل کرده و نیازمند بازبینی اساسی است.

هم‌چنین غیاثیان و دیگران (۱۳۹۵) محتوای کتاب درسی زبان انگلیسی پایه نهم را براساس فرهنگ و هویت ایرانی - اسلامی، فرهنگ مقصد، و فرهنگ بین‌الملل تحلیل کردند.

واحدهای تحلیل در این تحقیق شامل واژگان، تصاویر، و متون خواندنی و شنیدنی بودند. در بخش واژگان استفاده از نام و نام‌خانوادگی فارسی، در بخش تصاویر پوشش و حجاب اسلامی، و در بخش مضامین پرداختن به خصوصیات اخلاقی و مراسم و جشن‌های ملی و مذهبی و... بالاترین درصد را دارد. نتایج به‌دست‌آمده نشان دادند که براینده مقولات واژگانی، تصویری، و متنی شامل ۴۲۷ مورد فرهنگی است که ۳۱۵ مورد معادل ۷۳.۷۷ درصد دربردارنده فرهنگ و هویت ایرانی-اسلامی است.

رضایی و لطیفی (۱۳۹۴) در پژوهشی به بررسی مؤلفه‌های فرهنگی و هویتی کتاب *زبان انگلیسی پایه هفتم* شامل اسامی، اماکن، لباس‌ها، پوشش، غذاها، نوشیدنی‌ها، و مشاغل پرداختند. نتایج حاصل از مصاحبه با هشت معلم و دوازده نفر متخصص حوزه آموزش زبان نشان داد که این کتاب به‌طور کلی بر فرهنگ بومی ایران متمرکز است. این پژوهش راه‌کارها و شیوه‌هایی برای اصلاح کتاب پیش‌نهاد می‌کند و اهمیت آشنایی زبان‌آموزان با فرهنگ زبان مقصد را برای فراگیری زبان متذکر می‌شود و این کتاب را نیازمند به گنجانیدن بخش‌هایی برای آموزش آگاهانه و تقویت توانش بینا فرهنگی می‌داند. به‌علاوه، بیان می‌کند که حذف کلی فرهنگ دیگر کشورها به تصور داشتن بار منفی امری ناپسند است، چراکه هر فرهنگی می‌تواند جنبه‌های مثبت فراوان داشته باشد.

۵. معرفی کتاب و نویسندگان

کتاب *پراسپکت ۲* کتابی تازه تألیف‌شده (۱۳۹۳) است که برای دانش‌آموزان مقطع دوم متوسطه برای تدریس زبان انگلیسی طراحی شده است. مؤلفان این کتاب عبارت‌اند از: شهرام خدیر شریبان، رضا خیرآبادی، سیدبهنام علوی مقدم، الهام فروزنده شهرکی و جهان‌بخش نیک‌پور که سیدبهنام علوی مقدم سرگروه تألیف این کتاب است. چاپ اول آن در سال ۱۳۹۳ توسط شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران انجام شده است.

در مقدمه این کتاب آمده است که این بسته آموزشی با عنوان *انگلیسی برای مدارس (English for School)*، که حاصل تلاش و کوشش جمع کثیری از صاحب‌نظران حوزه تعلیم و تربیت از جمله متخصصان زبان‌شناسی، آموزش زبان‌های خارجی، برنامه‌ریزی درسی، و... است، با رویکرد ارتباطی فعال و خودباورانه مطرح‌شده در برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران تهیه و تدوین شده است.

ویژگی‌های خاص کتاب پراسپکت ۲ به این صورت معرفی شده است:

کتاب پراسپکت ۲ (Prospect 2) دارای هفت درس است که همانند کتاب پراسپکت ۱ (Prospect 1) هر درس حول یک مضمون (theme) و یک یا چند کنش ارتباطی (function) سازمان‌بندی و تألیف شده است. در این کتاب نیز اغلب مضامین درس‌ها از حیثه شخصی انتخاب شده است، اما حوزه، گستره، و تنوع موقعیت‌های آموزشی از سطح موردنظر در کتاب پایه هفتم فراتر رفته و با افزایش سطح زبانی دانش‌آموزان، موقعیت‌ها و بافت‌های اجتماعی و زبانی پیشرفته‌تری در هر درس ارائه شده است. شایان ذکر است که در کتاب (Prospect 2) نیز بر هر چهار مهارت زبانی به‌طور هم‌زمان تأکید شده است (شربیان و دیگران ۱۳۹۳: ۲).

۶. روش پژوهش

برای جمع‌آوری اطلاعات موردنیاز این تحقیق و بررسی و نقد اطلاعات فرهنگی کتاب آموزشی پراسپکت ۲، پانزده نفر از معلمان مدارس دوره اول متوسطه شهر همدان به‌طور اتفاقی و دست‌رسی آسان انتخاب شدند و در طی مصاحبه، سؤالات ازپیش تعیین‌شده برگرفته از مدل کیلکایا (Kilickaya 2004) از آن‌ها پرسیده شد. شرکت‌کنندگان در این تحقیق سابقه تدریس کافی برای اهداف این تحقیق و تجربه لازم برای پاسخ‌دادن و اظهارنظر درباره این کتاب درسی را داشتند. مصاحبه با معلمان با دریافت اجازه از آن‌ها و رعایت محرمانه‌بودن اطلاعات و هویت آن‌ها ضبط و پس از اتمام، به‌صورت نسخه خطی نوشته شد. داده‌های کیفی به‌دست‌آمده با استفاده از مدل معرفی‌شده توسط دورنی (Dörnyei 2007) تحلیل شدند. در این روش، داده‌ها با دقت بررسی و ویژگی‌های مشترک در قالب الگوهای اصلی و الگوهای فرعی استخراج شدند. سپس، این الگوها در جدول دسته‌بندی و برای رسیدن به نتیجه کلی تحلیل و بررسی شدند.

۷. یافته‌های پژوهش

۱.۷ نگرش معلمان

در بررسی‌های انجام‌شده، اطلاعاتی مفید و کاربردی درباره نگرش معلمان به کتاب درسی پراسپکت ۲ به‌دست آمد. در این پژوهش، اطلاعات موردنیاز از طریق مصاحبه و پرسیدن پانزده سؤال پیش‌نهادی کیلکایا (Kilickaya 2004) از معلمان جمع‌آوری شد و پس از تحلیل

داده‌های به‌دست‌آمده، الگوهای غالب آن‌ها حاصل شد. در ادامه، نمونه‌ای از پاسخ‌های معلمان به سؤال‌های مصاحبه آورده شده است.

سؤال اول: آیا این کتاب هیچ‌گونه اطلاع، شیوه‌نامه، یا پیش‌نهادی را درباره نحوه استفاده از آن و پرداختن به محتوای فرهنگی ارائه می‌دهد؟

طبق نظر معلمان، این کتاب عاری از فرهنگ بیگانه است و در واقع تمام عناصر فرهنگی حذف شده‌اند. به‌عنوان مثال، به موارد ذیل اشاره شد:

در بحث مربوط به ملیت، انتظار می‌رود که این مسئله به‌گونه‌ای مطرح شود که فردی به سفر خارجی رفته باشد و سعی کند با فرهنگ‌ها و ملیت‌های مختلف آشنا شود، اما برخلاف انتظار، این مطلب به این صورت معرفی می‌شود که تعدادی دانش‌آموز در کلاس درس با معلم خود صحبت می‌کنند و یکی از بچه‌ها می‌گوید این پسر خاله من است که در یک کشور خارجی زندگی می‌کند و اسمش «سم» است.

در مبحث مربوط به فعالیت‌های اوقات فراغت (free time activities) بیان شده است که ما به‌عنوان مثال، به کتاب‌خانه می‌رویم، به باشگاه می‌رویم، درس می‌خوانیم یا در آخر هفته به دیدار خویشاوندان می‌رویم، اما هیچ‌گونه اطلاعاتی از این‌که یک کودک خارجی چگونه اوقات فراغت خود را می‌گذراند و چه تفریحاتی دارد، مطرح نشده است. جدول ۱ الگوی استخراج‌شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۱. نحوه استفاده و پرداختن به محتوای فرهنگی

پرداختن به مسائل فرهنگی زبان مقصد

سؤال دوم: آیا این کتاب یادگیرندگان خاصی را در نظر دارد و آیا ویژگی‌هایی برای یادگیرندگان وجود دارد که کتاب به آن‌ها اشاره می‌کند؟

یکی از مسائلی که در نقد این کتاب به آن پرداخته شد مخاطبان آن بود و این‌که آیا مخاطبان خاصی دارد یا درباره احزاب برگزیده‌ای صحبت می‌کند. یکی از معلمان چنین بیان کرد:

این کتاب برای تمامی دانش‌آموزانی که پایه هشتم را می‌گذرانند طراحی شده است و مخاطب آن گروه خاصی نیست.

جدول ۲ الگوی استخراج‌شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۲. مخاطبان خاص و ویژگی‌های آنها

عمومیت کتاب برای دانش‌آموزان پایه هشتم بدون در نظر گرفتن گروه یا حزب خاص

سؤال سوم: آیا این کتاب شامل فرهنگ‌های مختلف است یا فقط شامل فرهنگ‌های خاصی مانند فرهنگ انگلیسی یا آمریکایی است؟

تقریباً همهٔ معلمانی که در این تحقیق شرکت داشتند بر این باور بودند که هیچ‌گونه اطلاعی دربارهٔ فرهنگ زبان خارجی در این کتاب وجود ندارد و این‌که این موضوع بزرگ‌ترین نقطه ضعف آن به حساب می‌آید. به عنوان مثال، یکی از معلمان عقیده دارد:

دربارهٔ مسئلهٔ فرهنگی، باتوجه به تجربه‌ای که من کسب کرده‌ام، درست است که کشورهای اروپایی از لحاظ اقتصادی یا نظم شهروندی از کشور ما پیشرفته‌ترند، اما به نظر من این پیشرفت حاصل برخورداری آن‌ها از فرهنگ قوی است. من بارها دیده‌ام که یک دانش‌آموز به چه قشنگی خود را موظف می‌داند که راست بگوید و اگر این را از زبان یک کودک خارجی هم‌سن خودش بشنود می‌تواند بسیار در او اثرگذارتر باشد.

طبق نظر این معلم، یکی از موارد مربوط به فرهنگ این است که اگر قانونی وضع می‌شود، باید آن را رعایت کنیم. بنابراین، اگر در این کتاب‌ها به نوعی نکات مثبت فرهنگی دیگر کشورها که از بعضی جنبه‌ها از ما پیشرفته‌ترند، وارد بحث‌های کتاب درسی شود بسیار تأثیرگذار است، چراکه دانش‌آموزان در سنی هستند که آمادگی پذیرش عقاید خوب را دارند. ما می‌توانیم اطلاعات فرهنگی را به صورت مباحث درسی معرفی کنیم یا از دانش‌آموزان بخواهیم که دربارهٔ آن مطالب گزارشی ارائه دهند و به این طریق ذهن آن‌ها را با آن مسائل درگیر و راهی برای صحنه‌سازی فرهنگی فراهم کنیم.

جدول ۳ الگوی‌های استخراج‌شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۳. پرداختن به فرهنگ‌های مختلف یا فرهنگ‌های خاص مانند انگلیسی و آمریکایی

الگوی اصلی: تأکید بر فرهنگ خودی

الگوهای فرعی:

۱. شرح انحصاری وقایع داخل کشور و ارزش‌های فرهنگ ایرانی؛

۲. ایجاد نکردن دیدگاهی مناسب دربارهٔ فرهنگ زبان مقصد؛

۳. ارائه نکردن خصوصیات یا مقایسهٔ ویژگی‌های فرهنگی دو زبان مبدأ و مقصد

سؤال چهارم: این کتاب چه موضوعاتی را پوشش می‌دهد؟ آیا این موضوعات مختص فرهنگ مقصد است؟ آیا مباحثی وجود دارد که ممکن است از نظر فرهنگی برای زبان‌آموزان در کلاس مناسب نباشد؟

طبق نظر معلمان، بحث‌های مطرح شده در کتاب به‌طور مستقیم به مباحث فرهنگی نمی‌پردازند و هر معلمی، با توجه به شرایطی که پیش می‌آید و توان‌مندی‌های خودش، درحین تدریس به موضوعات فرهنگی برای بارورکردن ایده‌های شخصی و حس خودباوری دانش‌آموزان می‌پردازد و اطلاعاتی درباره فرهنگ در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهد. نظر یکی از معلمان این‌گونه است:

این کتاب از لحاظ تأثیرگذاری بر فرهنگ یا عقاید و نگرش افراد شیوه‌نامه خاصی ندارد و به‌نظر من، در این کتاب، مانند دیگر کتاب‌های درسی، از اشاره‌های غیرمستقیم استفاده شده است. به‌عنوان مثال، خود من بعد از تدریس مبحثی مربوط به ملیت و مطرح کردن اسامی کشورهای اروپایی، شاهد ابراز علاقه و کنج‌کاری بچه‌ها درباره کشوری خاص بوده‌ام و سعی کرده‌ام توضیحاتی، به‌عنوان مثال، درباره تاریخ و قدمت کشورها در اختیار آن‌ها قرار دهم و هم‌چنین با توجه به امکانات، اطلاعاتی درباره کشور ایران به‌صورت فیلم و نقشه، گستره ایران در زمان هخامنشیان و ساسانیان، و این‌که پربارترین فرهنگ متعلق به ایران بوده است و اشاراتی از این قبیل ارائه دهم.

جدول ۴ الگوی‌های استخراج‌شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۴. موضوعات فرهنگی مطرح‌شده و مناسب‌بودن آن‌ها برای دانش‌آموزان

<p>الگوی اصلی: بومی‌سازی افراطی الگوهای فرعی:</p> <ol style="list-style-type: none">۱. آماده‌سازی دانش‌آموزان برای برقراری ارتباط و مکالمه با غیرهم‌زبان خود تنها در موقعیت‌های زمانی و مکانی بومی؛۲. معرفی صرفاً شخصیت‌های ایرانی در مکالمه‌ها؛۳. نمایش موقیت‌های کاملاً مصنوعی در محیطی بومی؛۴. آشنانکردن دانش‌آموزان با شیوه زندگی و ارزش‌های جامعه زبان مقصد

سؤال پنجم: آیا اطلاعات فرهنگی با نظرهایی مانند «خوب» یا «بد» بودن ارائه شده است؟ یا این اطلاعات بدون چنین نظرهایی ارائه شده است؟

ارزیابی و نقد کتاب درسی زبان انگلیسی پایه هشتم ... (رضا طاهرخانی و فاطمه متقی) ۳۰۹

نظر معلمان درباره جهت‌گیری کتاب درقبال مسائل فرهنگی و ارائه آن‌ها با نظرهایی مانند خوب یا بد بودن این است که ویژگی‌های ارائه‌شده فقط برای فرهنگ ایرانی و برای یادگیری، آشنایی، و قدردانستن سنت‌های خوب مانند احترام به والدین، مهربانی، و نیکوکاری تنظیم شده‌اند. به‌عنوان مثال، معلمان چنین نظرهایی داشتند:

در همان ابتدای کتاب، آیه ۲۲ از سوره روم از قرآن آورده شده است. ترجمه این آیه به زبان انگلیسی، عربی، و فارسی آمده است. چندان به‌طریقی که سیاه‌نما یا مثبت‌نما نشان داده باشد نیست.

جدول ۵ الگوی استخراج‌شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۵. جهت‌گیری کتاب درقبال مسائل فرهنگی

ارائه مطالب فرهنگی بدون جهت‌گیری مستقیم

سؤال ششم: آیا کتاب مصور است؟ اگر چنین است، آیا تصاویر مناسب فرهنگ بومی زبان‌آموزان است؟ آیا اطلاعات اضافی برای توضیح آن‌ها لازم است یا خود آن‌ها گویا هستند؟

از آن‌جا که کتاب پراسپکت ۲ مصور است، این ویژگی برای بررسی برخورداری از اشاره‌های فرهنگی بررسی شد. نظر معلمان این‌گونه بود:

این عکس‌ها متأسفانه گویا با مطلبی که از آن صحبت می‌شود مرتبط نیستند. مثلاً در درس‌هایی با عنوان "شهر من" و "روستای من"، از عکس‌هایی که برای دانش‌آموزان جذابیت داشته باشد و نظر آن‌ها را جلب کند، استفاده نشده است. بیش‌تر عکس‌ها مربوط به مناطق ایران است.

در بیش‌تر عکس‌ها، دانش‌آموزان در محیط مدرسه و با لباس فرم نشان داده شده‌اند. عکس‌ها همگی مربوط به کشور خودمان و محیطی کاملاً آشناست و به‌نظر نمی‌رسد که بچه‌ها توجه خاصی به این عکس‌ها داشته باشند و پیامی از آن‌ها دریافت کنند.

جدول ۶ الگوی استخراج‌شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۶. گویابودن تصاویر و مناسبت فرهنگی آنها

ارائه محتوا، مکالمه، تصاویر، اسامی و فعالیت‌های درسی در زمینه‌ای کاملاً بومی

سؤال هفتم: چه فعالیت‌هایی از دانش‌آموزان خواسته شده است؟ آیا زبان‌آموزان با آنها آشنا هستند؟

در این کتاب، مانند کتاب‌های درسی دیگر، فعالیت‌هایی از دانش‌آموزان خواسته شده است. معلمان درباره این فعالیت‌ها و میزان آشنایی دانش‌آموزان با آنها چنین نظرهایی داشتند:

فعالیت‌های کتاب در ارتباط با موضوع درس که به صورت محاوره بیان شده و نظر شخصی دانش‌آموزان مرتبط با موضوع مورد بحث تنظیم شده‌اند. مثلاً محتوای یک درس این است که در طول هفته چه کارهایی انجام می‌دهید؟ و مثال‌هایی از زبان شخصیت‌هایی که باهم مکالمه می‌کنند ارائه می‌دهد. به طور کلی، فعالیت‌ها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که، برخلاف گذشته، از پرداختن مستقیم به موارد دستورزبانی اجتناب می‌کنند و بر مکالمه و توانایی برقراری ارتباط تأکید دارند.

جدول ۷ الگوی استخراج شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۷. نوع فعالیت‌های کتاب و میزان آشنایی دانش‌آموزان با آنها

ارائه فعالیت‌های درسی براساس محتوا و موضوع درس با اجتناب از پرداختن مستقیم به مسائل دستوری

سؤال هشتم: آیا معلمی که از این کتاب استفاده می‌کند به آموزش خاصی برای استفاده از آن نیاز دارد یا در کتاب اطلاعات کافی داده شده است؟

باتوجه به تغییر کتاب‌های درسی یا تألیف کتاب‌های جدید، لازم است که معلمان نیز آمادگی لازم را برای تدریس این کتاب‌ها به دست آورند. طبق گفته کارشناسان آموزشی، آموزش معلمان در برخی موارد حضوری است، اما در غنی‌سازی محتوایی به شیوه مطالعاتی یا آموزش‌های مجازی صورت می‌گیرد. بنابراین، نیاز به تلاش‌های جدی‌تری در این زمینه دیده می‌شود. یکی از معلمان معتقد است:

دوره‌های آموزشی برای تدریس انگلیسی به روش مکالمه‌محور (CLT) (communicative language teaching) برای معلمان برگزار شده است، اما در این

ارزیابی و نقد کتاب درسی زبان انگلیسی پایه هشتم ... (رضا طاهرخانی و فاطمه متقی) ۳۱۱

روش به موضوعات دستوری پرداخته نمی‌شود. از پی آمده‌های این روش این است که توانایی نوشتاری دانش‌آموزان ضعیف می‌شود. به نظر من، آگاهی دانش‌آموزان از دستورزبان برای درک متن مهم است و دانستن واژگان به‌تنهایی نمی‌تواند برای آن‌ها مفهوم‌ساز باشد.

جدول ۸ الگوی استخراج‌شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۸ آماده‌سازی معلمان برای تدریس کتاب‌های تازه‌تألیف‌شده

تغییر رویه تدریس مطالب دستوری از روش مستقیم به یادگیری از طریق محاوره و آماده‌سازی معلمان برای اجرای شیوه جدید از طریق دوره‌های آموزشی

سؤال نهم: قرار است یادگیرندگان با اطلاعات فرهنگی چه کاری انجام دهند؟ مثلاً از آن به‌طور فعالانه استفاده کنند یا صرفاً برای فهم بهتر فرهنگ مقصد از آن‌ها مطلع باشند؟

کتاب‌های درسی از منابع مهم یادگیری دانش‌آموزان محسوب می‌شوند و نقش مهمی در شکل‌گیری نگرش آن‌ها به مسائل مختلف و خلاقیت آن‌ها در آینده ایفا می‌کنند. بنابراین، لازم است که این اطلاعات، به‌خصوص موارد فرهنگی، هدف‌مند انتخاب شوند. معلمان در این‌باره چنین نظرهایی ابراز کردند:

تأکید این کتاب درسی بر این است که دانش‌آموزان با فرهنگ ایرانی آشنا شوند. این کتاب آن‌ها را قادر می‌سازد که از لحاظ مکالمه و برقراری ارتباط با انگلیسی‌زبانان مهارت کافی را کسب کنند، اما درباره این‌که از آداب و رسوم و یا فرهنگ خاصی از زبان بیگانه اطلاع پیدا کنند تا در صورت قرارگرفتن در آن موقعیت خاص بتوانند از آن استفاده کنند، فاقد هرگونه اطلاعات است.

از آن‌جاکه این کتاب عاری از توصیف و تبیین فرهنگ مقصد است، در این مورد نمی‌توان بحث کرد، اما ای کاش این مرزبندی‌ها را کنار می‌گذاشتیم و زاویه دید دانش‌آموزان را توسعه می‌دادیم! محدودکردن زاویه دید دیگران از آن‌ها انسان‌های مطیع‌تری نمی‌سازد، بلکه جلوی رشد و پیشرفت آن‌ها را می‌گیرد. آن‌ها باید بدانند که هم‌نوعانشان چه پیشرفت‌هایی داشته‌اند تا از آن‌ها انگیزه بگیرند.

جدول ۹. الگوی‌های استخراج‌شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۹. کاربرد اطلاعات فرهنگی برای دانش‌آموزان

الگوی اصلی: تشویق نکردن دانش‌آموزان به تفکر انتقادی با ارائه تفاوت‌ها و تشابهات دو فرهنگ زبان مبدأ و مقصد؛ الگوهای فرعی: ۱. آماده‌نساختن دانش‌آموزان برای برخورد مناسب با مسائل فرهنگی مربوط به کشور مقصد در صورت قرارگرفتن در آن موقعیت با توجه به تفاوت فرهنگی بین کشورها؛ ۲. بی‌توجهی به حس کنج‌کاوی دانش‌آموزان درباره شرایط زندگی یک انگلیسی‌زبان.
--

سؤال دهم: آیا این کتاب به معلمانی که از آن استفاده می‌کنند نقشی پیش‌نهاد می‌کند؟
اگرچه نقش محوری معلمان آموزش کتاب درسی و یا حتی تسهیل‌یادگیری است، باید
از مرزهای متون بگذرند و دانش‌آموزان را به تفکر انتقادی مجهز کنند و تا حد ممکن در
تصمیم‌گیری دخالت دهند. یکی از معلمان چنین نظری را مطرح می‌کند:

نقش معلمان در آموزش مطالب درسی، به‌خصوص به شیوه‌های جدید، این است که
بتوانند شرایطی فراهم سازند و به‌گونه‌ای درس بدهند که دانش‌آموز فعالیت بیش‌تری
داشته باشد و برای یادگیری تلاش کند؛ یعنی باید حس کنج‌کاوی دانش‌آموزان به
موضوعی خاص برانگیخته و هم‌چنین تفاوت‌های فردی در نظر گرفته شود.
در این صورت، دانش‌آموزان در آینده خلاق‌تر خواهند شد.

جدول ۱۰ الگوی استخراج‌شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۱۰. نقش معلمان در تدریس کتب تازه تألیف‌شده

توجه به نقش معلمان در به‌فعالیت‌وداشتن دانش‌آموزان با توجه به تفاوت‌های فردی
--

سؤال یازدهم: آیا این کتاب واقعیت را درباره فرهنگ مقصد یا نظر نویسنده
ارائه می‌دهد؟

در نظر سیاست‌گذاران ارشد نظام، تغییر سبک زندگی دانش‌آموزان در پی مطالعه کتب
زبان و نفوذ فرهنگی غرب جدی است. به‌گفته رضا خیرآبادی، عضو گروه تألیف کتب
زبان، هدف اصلی این است که دانش‌آموزان، پس از طی دوره‌های آموزشی، مطالب مناسبی
یاد گرفته باشند، یعنی آموزش مؤثر باشد و از طرفی، هویت آن‌ها تحت تأثیر قرار نگیرد و
سبک زندگی آن‌ها از یک ایرانی عزت‌مند به فردی غرب‌زده تغییر نکند. از نظر وی،
بومی‌سازی فقط در ایران صورت نمی‌گیرد و همه دنیا به این رویکرد توجه دارند. برای

ارزیابی و نقد کتاب درسی زبان انگلیسی پایه هشتم ... (رضا طاهرخانی و فاطمه متقی) ۳۱۳

نمونه، کتب درسی ژاپنی منعکس کننده فرهنگ ژاپنی هاست. نظر یکی از معلمان در این مورد چنین است:

این کتاب و به طور کلی کتاب‌های مجموعه جدید در ارائه تصویری مناسب از زبان مقصد دچار ضعف‌اند. به این خاطر، نمی‌توان از واقعیت صحبت کرد، چون موضوع فرهنگی، به ویژه درباره زبان مقصد، در این کتاب به چشم نمی‌خورد.

جدول ۱۱ الگوی استخراج شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۱۱. بیان واقعیت درباره فرهنگ مقصد یا نظر نویسنده

ارائه نکردن تصویری مناسب از فرهنگ زبان مقصد

سؤال دوازدهم: اطلاعات فرهنگی از کجا گرفته شده است؟ آیا این اطلاعات ایده‌های خود نویسنده است یا حاصل تحقیق تجربی؟
معلمانی که در این مصاحبه شرکت داشتند، درباره این سؤال اطلاعات اندکی داشتند. به نظر آن‌ها، اطلاعات فرهنگی بسیار محدود و براساس موضوع درس ذکر شده‌اند. هم‌چنین در برخی موارد، به لزوم چنین اطلاعات اشاره کردند:

در فعالیت درس یک، در جدولی معنای کلمه "چادر" به انگلیسی از دانش‌آموزان خواسته شده است. باتوجه به تفاوت فرهنگ‌ها بین زبان اول و زبان دوم، بعضی کلمات در زبان دیگر وجود ندارند، چون در آن فرهنگ کاربردی ندارند و باید از معادلی نزدیک به آن کلمه استفاده کرد که در این مورد صدق می‌کند. ارائه چنین کلماتی به دانش‌آموزان نیازمند توضیح و شفاف‌سازی است، اما هیچ توضیحی برای آن داده نشده است و مسئولیت آن به عهده معلم است. این موضوع نقص اطلاعات فرهنگی و نداشتن طرح مناسب برای ارائه آن را می‌رساند.

جدول ۱۲ الگوی استخراج شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۱۲. منبع و ایده اطلاعات فرهنگی ذکر شده در کتاب

ارائه اطلاعات فرهنگی فقط باتوجه به ضرورت و در ارتباط با موضوع درس و احساس لزوم شفاف‌سازی بیش‌تر

سؤال سیزدهم: چه گروه‌های فرهنگی و اجتماعی مطرح شده‌اند؟ آیا افراد متعددی را به‌طرز مناسبی پوشش می‌دهد یا محدود به افراد منتخب است؟ اگر چنین است، این افراد چه کسانی هستند؟ آیا عقیده‌ای کلیشه‌ای درباره‌ی گروهی خاص وجود دارد؟ جامعه‌شناسان معتقدند که هویت احساسی است که فرد با تکیه به اشتراک‌ها یا تفاوت‌هایی که با گروه‌های دیگر دارد، به‌دست می‌آورد. به این علت است که افراد و جماعت‌ها با نوعی احساس وابستگی به سرزمین، تاریخ، و فرهنگ خود از افراد و جماعت‌های دیگر متمایز می‌شوند. از آن‌جا که برنامه‌ی درسی نقش محوری در ایجاد هویت ملی و آماده‌سازی افرادی سازنده و مفید برای جامعه برعهده دارد، تأکید کتاب‌های درسی بر فرهنگ و گروه‌های ملی است. یکی از معلمان در این باره چنین نظری دارد:

به گروه یا فرقه‌ی خاصی اشاره نشده است. اگر من معلم بخواهم وسعت دید دانش‌آموزانم را افزایش دهم، باید در مواقع ممکن که بسیار محدود است، در این باره با آن‌ها صحبت کنم یا تصاویری به آن‌ها نشان دهم تا با این مسائل آشنا شوند و بفهمند اوضاع کشورهای خارجی چگونه است.

جدول ۱۳ الگوی استخراج‌شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۱۳. گروه‌های فرهنگی و اجتماعی و عقاید کلیشه‌ای مطرح‌شده در کتاب

اشاره‌نشدن به گروه فرهنگی یا اجتماعی خاص یا طرح عقیده‌ای کلیشه‌ای درباره‌ی گروهی خاص

سؤال چهاردهم: آیا این کتاب درباره‌ی فرهنگ کلیت‌سازی می‌کند؟ آیا خوانندگان را از این حقیقت مطلع می‌کند که آن چه به‌طور کلی درباره‌ی احزاب صدق می‌کند لزوماً درباره‌ی همه صحیح نیست؟

یکی از مواردی که در تألیف کتاب‌های درسی به آن توجه خاصی می‌شود تناسب اجتماعی- فرهنگی مطالب است تا اقتضای زبانی‌شان. از این رو، اطلاعات فرهنگی زبان بیگانه مطرح نمی‌شود که خود انتقال‌دهنده‌ی دیدی منفی به آن فرهنگ است. در این جهت، یکی از معلمان چنین عقیده‌ای دارد:

در این کتاب، درباره‌ی احزاب خاصی صحبت نشده و مسائل سیاسی، مذهبی، یا شیعه و سنی بودن مطرح نشده است. طراحی این کتاب به‌گونه‌ای است که دانش‌آموزان با خواندن آن هیچ‌گونه وسعت دیدی پیدا نمی‌کنند. به‌عنوان مثال، دانش‌آموزان نمی‌توانند

ارزیابی و نقد کتاب درسی زبان انگلیسی پایه هشتم ... (رضا طاهرخانی و فاطمه متقی) ۳۱۵

دریابند که بچه‌های هم‌سن آن‌ها در کشورهای خارجی چگونه زندگی می‌کنند یا گروه‌ها و فرقه‌های خاص چه ویژگی‌هایی دارند.

جدول ۱۴ الگوی استخراج‌شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۱۴. کلیت‌سازی فرهنگی

ارائه نگرشی مثبت و مطلوب درباره فرهنگ ایرانی

سؤال پانزدهم: نظر کلی شما درباره این کتاب درسی چیست؟

همان‌گونه که قبلاً اشاره شد، تأکید این کتاب درسی بر بومی‌سازی است. یکی از

معلمان باتوجه‌به این مسئله بیان می‌کند:

در این باره تلاشی بیش از حد نیاز صورت گرفته است. مثلاً در یکی از درس‌ها برای معرفی مفهوم روستا مطلبی آورده شده است. در این درس، روستایی به نام قزقلعه معرفی شده است. در تمام سال‌هایی که این کتاب را تدریس می‌کنم، وقتی به این درس می‌رسم و بچه‌ها به اسم قزقلعه می‌رسند واکنشی تمسخرآمیز از خود بروز می‌دهند. این اسم برای تمام بچه‌ها با هر تربیتی، از هر خانواده‌ای، و با هر سطح فرهنگی مسخره و خنده‌دار است.

به عقیده این معلم، برای نشان‌دادن این مسئله که فرقی نمی‌کند که در شهر زندگی می‌کنی یا در روستا، به جای اسم قزقلعه می‌توانستند از نامی استفاده کنند که خیلی حساسیت‌برانگیز نباشد، مثلاً حسین‌آباد، محمدآباد، نور، یا اسامی مناسب دیگر.

جدول ۱۵ الگوی‌های استخراج‌شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۱۵. نگرش کلی معلمان

۱. تأکید بر فرهنگ خودی و بومی‌سازی؛

۲. نادیده گرفتن ارتباط تنگاتنگ میان زبان و فرهنگ؛

۳. بی‌توجهی به ایجاد انگیزه برای شناخت آداب‌ورسوم و ویژگی‌های کشور زبان مقصد.

۸. بحث

واضح است که به‌روزرسانی منابع علمی در زمینه پیشرفت و توسعه در جامعه امروزی امری مهم است و نقش آموزش و پرورش در این زمینه می‌تواند بسیار مؤثر باشد. نکته حائز

اهمیت این است که تغییر صورت گرفته در کتاب‌های درسی و محتوای آن‌ها چگونه صورت می‌گیرد. این مسئله درباره کتاب‌های آموزش زبان، به خصوص جنبه‌های فرهنگی، به عنوان بخش جدایی‌ناپذیر آموزش زبان اهمیت بیش‌تری پیدا می‌کند. پاسخ دادن به این پرسش که آیا این تغییر صرفاً برای بومی‌سازی و محدود کردن زبان‌آموزان به یادگیری فرهنگ خودی یا آشنایی آن‌ها با فرهنگ‌های دیگر و یافتن ارزش‌های فرهنگی صورت می‌گیرد بسیار مهم است. لذا نقد کتاب‌های آموزش زبان راهی مؤثر برای یافتن آثار این کتاب‌ها درباره نگرش زبان‌آموزان ایرانی، تلاش برای بهبود مطالب ارائه شده به منظور پیشرفت زبان‌آموزان، و رفع نیازهای احتمالی آن‌ها در برقراری ارتباط با دیگر کشورهاست. در این پژوهش، کتاب *پراسپکت ۲* که در مقطع متوسطه اول در مدرسه‌های ایران تدریس می‌شود و وزارت آموزش و پرورش آن را طراحی و منتشر کرده است، از لحاظ مسائل فرهنگی بررسی شد. ارزیابی و نقد این کتاب براساس مدل معرفی شده توسط کیلکایا (Kilickaya 2004) برای نقد فرهنگی کتاب‌های درسی انجام گرفت. با به دست آوردن اطلاعات مورد نیاز با تعدادی از معلمان مربوطه که به تدریس این کتاب مشغول‌اند، مصاحبه و نتایج به دست آمده تحلیل شد. طبق این دستاوردها، در تألیف کتاب‌های درسی زبان جدید مدارس، به خصوص مجموعه کتاب‌های *پراسپکت*، به بومی‌سازی توجه خاصی شده و تلاش بر این بوده است که دانش‌آموزان بتوانند از زبان انگلیسی در محیط زندگی خود و در ارتباط با دیگران استفاده کنند. موارد فرهنگی اشاره شده غیرمستقیم و بسیار محدودند. این موارد فقط مربوط به زبان بومی است و به فرهنگ زبان خارجی هیچ‌گونه اشاره‌ای نشده است. بنابراین، در این کتاب به طور مستقیم به جنبه‌های فرهنگی، چه فرهنگ بومی و چه فرهنگ زبان مقصد، اشاره‌ای نشده است، اما واضح است که تمام تلاش و رویه کتاب به بومی‌سازی و ارزش‌گذاری فرهنگ خودی معطوف است و تا جای ممکن، فرهنگ و ارزش‌های زبان بیگانه نادیده گرفته شده است و اطلاعاتی در اختیار یادگیرندگان زبان برای آشنایی با فرهنگ بیگانه در اختیار آن‌ها نمی‌گذارد.

کتاب *پراسپکت ۲* کتابی مصور است و تصاویر مربوط به مکالمه‌ها و فعالیت‌ها متناسب با فرهنگ بومی تهیه شده‌اند و بافت و زمینه همه آن‌ها مربوط به کشور زبان اول است و هیچ‌گونه اثر و تلاشی برای معرفی و شناساندن آن‌چه در کشور زبان دوم اتفاق می‌افتد نشده است. در زیر هر تصویر، کلمه یا عبارتی توضیحی مربوط به عکس آورده شده است که معرف آن فرد، شیء، عمل، یا حرفه خاص است. در مکالمه درس پنج، با عنوان «شهر

من»، به معرفی شهر اصفهان پرداخته می‌شود. در واقع مکالمه بین یک فرد اصفهانی و یک فرد خارجی صورت می‌گیرد و تنها این توانایی را به دانش‌آموزان می‌دهد که در صورت قرارگرفتن در شرایط مشابه بتوانند شهر خود را معرفی کنند. درس ششم نیز با عنوان «روستای من»، فقط به معرفی کشور زبان مبدأ می‌پردازد. آرایت (Allwright 1981) معتقد است که مصنوعی بودن مکالمه‌ها و فعالیت‌های کتاب درسی نمی‌تواند دانش‌آموز را برای کسب مهارت‌های مختلف آماده کند.

نکته دیگری که در این کتاب به آن اشاره‌ای نشده است نحوه برقراری ارتباط در کشور بیگانه است. مثلاً اگر فردی به خارج از کشور سفر کرد، چگونه باید درباره شهر یا آدرس مکان‌ها از افراد بومی آن کشور سؤال کند؟ به عبارت دیگر، جهت‌گیری کتاب در آموزش زبان انگلیسی به دانش‌آموزان ایرانی کاملاً رویه‌ای یک‌سویه دارد و نمی‌تواند به طور همه‌جانبه نیاز دانش‌آموزان را برآورده سازد. به عنوان مثال، در فعالیت‌ها از دانش‌آموزان خواسته شده است که تصور کنند از کشور دیگری به ایران آمده‌اند یا گردش‌گردند، سپس از هم‌کلاسی‌های خود درباره شهری که در آن هستند سؤال کنند. این موضوع نادیده گرفته شده است که یادگیری یک زبان به آشنایی با آداب و رسوم و فرهنگ زبان دوم نیز نیاز دارد. همان‌طور که قبلاً اشاره شد، برای نقد این کتاب از لحاظ فرهنگی، نمی‌توان درباره برخی مسائل بحث کرد، زیرا این کتاب به این موضوعات پرداخته است. به عنوان مثال، ارائه دستور یا پیش‌نهادی درباره نحوه پرداختن به محتوای فرهنگی، بیان واقعیت درباره فرهنگ مقصد و یا نظر نویسنده، منبع اطلاعات فرهنگی (ایده‌های خود نویسنده یا حاصل تحقیق تجربی)، مناسب بودن اطلاعات فرهنگی برای دانش‌آموزان، گروه‌های فرهنگی و اجتماعی مطرح شده، داشتن عقیده‌ای کلیشه‌ای درباره گروهی خاص، و کلیت‌سازی فرهنگی (خلاف این حقیقت که آنچه به طور کلی درباره احزاب صدق می‌کند لزوماً درباره همه صحیح نیست) از جمله این مسائل اند.

در خصوص کتاب پراسپکت ۲ از لحاظ جنبه‌های فرهنگی مطالعات کمی صورت گرفته است یا به طور اختصاصی به این امر پرداخته نشده است. به هر حال، نتایج به دست آمده با کارهای محدود قبلی هم‌خوانی دارد. به عنوان مثال، در تحقیقی که احمدی صفا و دیگران (۱۳۹۴) انجام داده‌اند، که در آن این کتاب از دیدگاهی کلی ارزیابی شده و به مسائل فرهنگی نیز پرداخته شده است، نتایج به دست آمده حاکی از آن است که کتاب پراسپکت ۲ از لحاظ جنبه‌های ظاهری، فرهنگی، و نیز ایجاد شرایط واقعی برای استفاده از زبان هدف

ضعیف است. هم‌چنین اکثر دبیران شرکت‌کننده در این پژوهش مخالف نحوه تعامل کتاب با جنبه فرهنگی و بی‌توجهی به توانش بینا فرهنگی بودند.

بنابراین، براساس داده‌های به‌دست آمده، در این کتاب به مسائل فرهنگی توجه چندانی نشده است و به فرهنگ بومی صرفاً برای یادگیری برقراری ارتباط با دیگران به زبان بیگانه اشاره‌هایی جزئی شده است. در یادگیری زبان خارجی، فرهنگ هر دو زبان بومی و زبان بیگانه نقش یک‌سان و مهمی دارند، اما تمرکز اصلی این کتاب بر زبان بومی است. اهمیت فرهنگ در آموزش زبان به‌گونه‌ای است که نباید از آن چشم‌پوشی کرد. بنابراین، یکی از نکاتی که در این کتاب به‌بازبینی نیاز دارد ایرانیزه‌شدن بیش از حد آن و نادیده‌گرفته‌شدن آداب و رسوم و سنت‌های زبان دوم است که می‌تواند کتاب را برای دانش‌آموزان خسته‌کننده و عاری از تنوع و خلاقیت کند. ازجمله دلایل نپرداختن مؤلفان به خصوصیات و ویژگی‌های فرهنگی زبان دوم را می‌توان ترس آنان از پذیرفته‌شدن آن فرهنگ توسط دانش‌آموزان و ترجیح آن بر زبان بومی دانست. باید توجه داشت که هدف ما از آموزش زبان انگلیسی این است که دانش‌آموزان به دیدگاهی انتقادی برسند و با آگاهی از نکات مثبت و منفی فرهنگ‌ها، در استفاده از زبان و ارتباط با دیگران به مهارت مطلوبی دست یابند. علاوه‌براین، دانش‌آموزان می‌توانند با مقایسه طبقه‌ها، ملیت‌ها، مذاهب‌ها، و فرهنگ‌های مختلف به درک مطلوب‌تری از فرهنگ کشور خود برسند. هم‌چنین، این کتاب می‌توانست در متن درس‌ها به مکالمه با افراد غیرایرانی مثلاً گردش‌گرها بپردازد که از فرهنگ و زیبایی‌های کشور خود صحبت می‌کنند و یا ایرانیانی که به کشورهای مختلف سفر کرده‌اند و خاطرات خود را از مناطق تاریخی و دیدنی آن‌ها بازگو می‌کنند تا از این طریق دانش‌آموزان، بدون تلقی برتری فرهنگ بیگانه بر فرهنگ ایرانی، به شناختی درست از فرهنگ زبان مقصد برسند. محدودکردن دانش‌آموزان و بی‌اطلاع نگه‌داشتن آن‌ها می‌تواند نتیجه عکس داشته باشد و باعث شود آن‌ها فرهنگ بیگانه را بر فرهنگ خودی ترجیح دهند.

۹. نتیجه‌گیری

از اطلاعات به‌دست آمده می‌توان نتیجه گرفت تغییراتی که در کتاب درسی پراسپکت ۲ صورت گرفته است جنبه‌های مثبت و منفی داشته است. هدف این کتاب آماده‌سازی دانش‌آموزان برای برقراری ارتباط با دیگران به زبان خارجی در محیطی کاملاً بومی است.

این کتاب دانش‌آموزان را برای قرارگرفتن در شرایطی که نیازمند اطلاعات خاصی درباره آداب و رسوم، برخورد با عقاید خاص، یا دیدار از کشوری دیگر است، آماده نمی‌کند و هیچ فرصتی در اختیار دانش‌آموزان قرار نمی‌دهد که از طریق مقایسه دو فرهنگ و پیدا کردن شباهت‌ها و تفاوت‌های میان دو فرهنگ به درک بهتری از دو زبان دست یابند.

تلاش بسیار این کتاب برای بومی‌سازی در جهت حذف کامل اطلاعات فرهنگی کشورهای اروپایی بوده است که حاصل آن ناآگاهی دانش‌آموزان از فرهنگ کشوری است که در حال یادگیری زبان آن هستند. دانش به دست آمده ناقص است، زیرا زبان و فرهنگ دو عنصر کاملاً از هم جدایی‌ناپذیرند، هم‌چنان‌که بسیاری از معلمان بر این عقیده بودند که بومی‌سازی شیوه‌ای بسیار ناکارآمد است و آن‌ها شاهد تأثیر مثبت و امیدبخشی در دانش‌آموزان نبوده‌اند. از آن‌جاکه معلمان در بطن عمل قرار دارند و مدیران اجرایی برنامه‌های درسی هستند، کاملاً از تأثیر تغییرات برنامه‌های درسی آگاه‌اند و نقد و نظر معلمان می‌تواند در بهبود مطالب درسی و رفع نقص و کمبودهای آن‌ها بسیار مؤثر باشد.

کتاب‌نامه

- احمدی صفا، محمد و دیگران (۱۳۹۴)، «ارزیابی کلی کتاب پراسپکت ۲ از دیدگاه دبیران زبان انگلیسی»، فصل‌نامه علمی - پژوهشی زبان‌پژوهشی دانشگاه الزهراء، دوره ۹، ش ۲۴.
- چابکی، رضا (۱۳۹۲)، «تبیین جایگاه زبان در تقویت مبانی، تصریح اهداف و توسعه وسایل تربیت»، دوفصل‌نامه پژوهش‌های آموزش و یادگیری، دوره ۲۲، ش ۷.
- خدیر شریبان، شهرام و دیگران (۱۳۹۳)، *Prospect 2*، انگلیسی پایه هشتم دوره اول متوسطه، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
- رستم‌بیک تفرشی، آتوسا و احمد رضانی واسوکلائی (۱۳۹۱)، «نقش فرهنگ در آموزش زبان خارجی»، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، دوره ۱۲، ش ۱۵.
- رضایی، سعید و اشکان لطیفی (۱۳۹۴)، «بررسی و نقد مؤلفه‌های فرهنگی و هویت کتاب درسی زبان انگلیسی پایه اول متوسطه (هفتم)»، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، دوره ۱۵، ش ۳.
- غیاثیان، مریم، فرشته سراج، و مسعود بحرینی (۱۳۹۵)، «تحلیل محتوای کتاب درسی زبان انگلیسی پایه نهم براساس فرهنگ و هویت ایرانی اسلامی»، فصل‌نامه مطالعات برنامه درسی ایران، دوره ۱۱، ش ۴۳.

مقدم، امیرزند و آریا گل‌خندان (۱۳۹۳)، «بررسی و نقد کتاب زبان انگلیسی پایه هفتم از دیدگاه طرح درس فعالیت‌محور»، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، دوره ۱۴، ش ۴. میرزایی، عزیزالله و فرزانه طاهری (۱۳۹۴)، «بررسی و نقد کتاب انگلیسی هفتم از منظر مهارت دستوری: ارزیابی یک تغییر»، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، دوره ۱۵، ش ۳.

- Allwright, R. L. (1981), "What Do We Want Teaching Materials for?", *ELT Journal*, vol. 36, no. 1.
- Bahar, H. B. and B. Zaman (2017), "Significance of Text Book Evaluation for The Purpose of Effective Second Language Acquisition", *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, vol. 12, no. 5.
- Bardovi-Harlig, K. and B. S. Hartford (1990), "Congruence Innative and Nonnative Conversations: Status Balance in the Academic Advising Session", *Language Learning*, no. 40.
- Bell, J. and R. Gower (1998), *Writing Course Materials for the World: A Great Compromise. Materials Development in Language Teaching*, B. Tomlinson, Cambridge University Press.
- Brown, D. (2000), *Principles of Language Learning and Teaching*, White Plains: Addison Wesley Longman.
- Cathcart, L. R. (1989), "Curriculum Authentic Discourse and the Survival English", *TESOL Quarterly*, vol. 23, no. 1.
- Cunningsworth, A. (1995), *Choosing Your Coursebook*, Heinemann.
- Dörnyei, Z. (2007), *Research Methods in Applied Linguistics*, Oxford University Press.
- Dudley-Evans, T. and M. St. John (1998), *Developments in ESP. A Multi-Disciplinary Approach*, Cambridge University Press.
- Ellis, R. (1997), "The Empirical Evaluation of Languageteaching Materials", *ELT Journal*, vol. 51, no. 1.
- Giddens, A. (1999), *Runaway World: Risk*, Hong Kong, Reith Lectures.
- Hewings, M. and T. Dudley-Evans (1996), *Evaluation and Course Design in EAP*, Hemel Hempstead: Phoenix ELT.
- Hutchinson, T. and E. Torres (1994), "The Textbook as Agent of Change", *ELT Journal*, vol. 48, no. 4.
- Kilickaya, F. (2004), "Guidelines To Evaluate Cultural Content in Textbooks", *The Internet TESL Journal*, vol. 10, no. 12.
- Kramsch, C. (1998), *Language and Culture*, Oxford University Press.
- Lee, K-Y. (2009), "Treating Culture: What 11 High School EFL Conversation Textbooks in South Korea Do?", *English Teaching: Practice and Critique*, vol. 8, no. 1.

ارزیابی و نقد کتاب درسی زبان انگلیسی پایه هشتم ... (رضا طاهرخانی و فاطمه متقی) ۳۲۱

Liu, K. (2016), "Prioritizing Criteria for Evaluating Cultural Contents in EFL Textbooks Through APH", *Journal of Language Teaching and Research*, vol. 7, no. 5.

Richards, J. C. (2001), *Curriculum Development in Language Teaching*, Cambridge University Press.

Richards, J. C. and T. S. Rodgers (2001), *Approaches And Methods in Language Teaching*, Cambridge University Press.

Wei, Y. (2005), "Integrating Chinese Culture with TEFL in Chinese Classroom", *Sino-US English Teaching*, vol. 2, no. 7.

Yule, G., T. Matthis, and M. Hopkins (1992), "On Reporting What Was Said", *ELT Journal*, vol. 46, no. 3.